

DR. IVAN LAH:

Matija Gubec.

(1573—1923.)

ristopetdeset let je preteklo, odkar so peli zagrebški zvonovi pesem smrti prvemu kmetiškemu kralju Matiji Gubcu, ko je sedel z razbeljeno krono na glavi na razbeljen prestol na Markovem trgu. Naš pesnik Aškerc je krasno popisal ta dogodek v 10. baladi svojih pesmi o »Stari pravdi« — »Kronanje v Zagrebu«:

Zvonovi zagrebški pojó,
pojó, da še nikdar takó.

Le vkup, le vkup, gospod, tlačan,
oznanjamo slovesen dan!

Široko óri se naš glas
v poslednjo tja slovensko vas,

v poslednjo tja hrvatsko vas,
naj slišijo seljaki nas!

Ropoče boben gor in dol
po ulicah, ko še nikol:

»Le vkup, le vkup, oj Zagreb ves,
seljakov kralj se krona dnes!

Na Markovem trgu stoji prestol in pred prestolom stoji Matija Gubec:

Zimzélen si za trak je del,
kokótovo pero pripel.

In Gubcu, glej, možjé trijé
priklonijo se do zemljé,

priklonijo se do zemljé
v škrlat odeti vsi trijé.

Priklanja prvi se, veli:
»Naš kralj Matija naj živi!

Bog spolnil ti je željo, knez,
ves narod v tebi združil dnes.

Tu v Zagrebu, preslavni voj,
htel prestol si imeti svoj.

Tu prestol! Glej ga pred seboj:
nad ognjem žolt je kot zlato ...

Nanj sede veličanstvo naj!
Mi vdano prosimo sedaj!

Bojiš se trona!? Ti ječiš?
O vreden, da na njem sediš!«

Priklanja drugi se, veli:
»Naš kralj Matija naj živi!

Brez krone kralja nočemo,
mi kronati te hočemo.

Na tronu svetlem zdaj sediš,
a zdaj še krono to dobiš!

O rači jo, prejasni knez,
iz mojih rok sprejeti dnes!

Žari se ko zlato ti vsa,
saj v živem ognju je bilà.

Trepečeš? Dosti si krepak,
za krono rojen si junak!«

Priklanja tretji se, veli:
»Naš kralj Matija naj živi!

Oj kralj, slovenskih kmetov voj
na stolu zlatem pred menoj,

od mene sprejmi ga v rokó
ognjenosvetlo žezlo to!

Krepkó ga drži! Z njim vojuj!
Podložnikom zapoveduj!«

In vsi zvonovi zapojo
in bobnarji zabobnajo.

Na tronu Gubec kralj sedi,
z mrtvaškim glasom govori:

»Kot kralj dnes prvič gledam vas,
vi zadnjič slišite moj glas!

Ves narod kronan si z menoj,
s kraljevoj venčan si častjoj!

O naš veliki petek sam!
Kdaj vzkresne stara pravda nam?

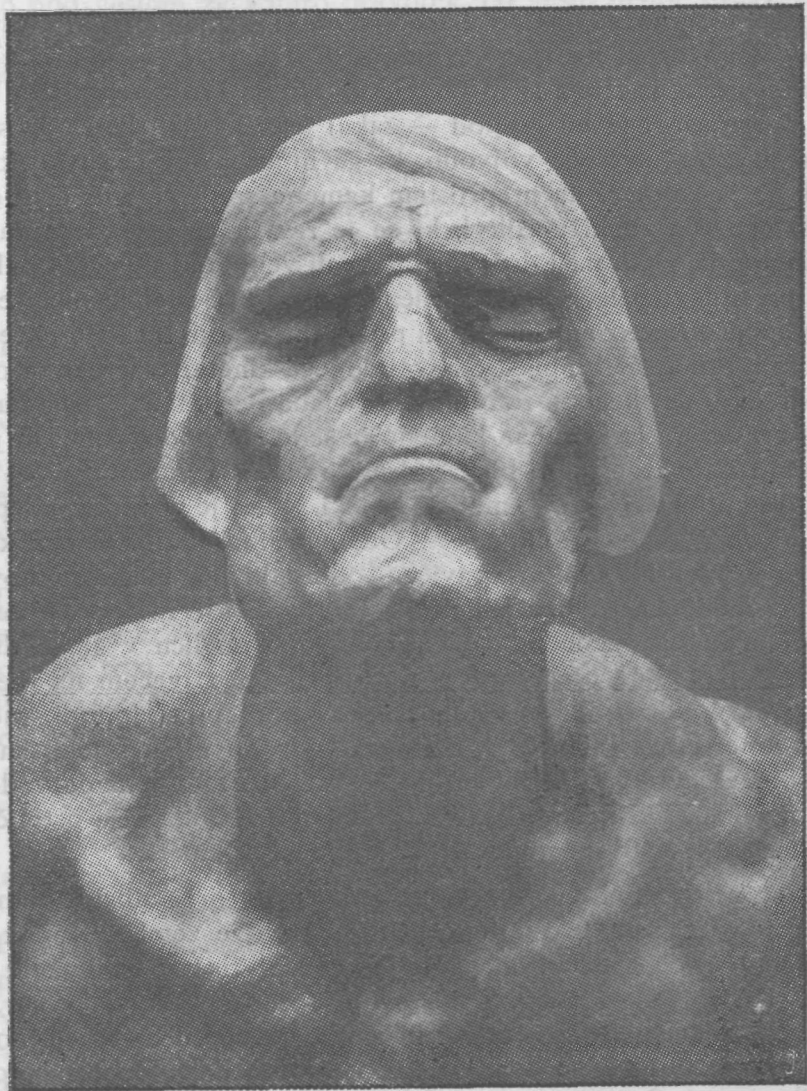
Za njo moj duh vas spremljaj v bran,
in pomnite današnji dan!...«

Tako se je končala velika žaloigra slovenskega in hrvatskega kmeta na Markovem trgu l. 1573. Redko se je našel pesnik, ki bi bil postavil narodnemu junaku tako veličasten spomenik, kakor ga je postavil Aškerc našemu za »Staro pravdo« borečemu se kmetu.

»In pomnite današnji dan!...« To je bilo zadnje naročilo Gubčevó, preden je izdihnil na razbeljenem prestolu. Množica se je razhajala z Markovega trga pod groznim vtiskom strašne kazni. S tem je bil za nekaj časa zadušen upor posavskih kmetov. Kronanje kmetiškega kralja je bilo svarilen zgled vsem, ki so še upali na osvobojenje kmetov izpod tuje nemške in madžarske gospode. Po daljnih kmetiških kočah in vaseh so pripovedovali preplašeni ljudje o kmetiški vstaji, o bitki pri Brežicah, o kronanju v Zagrebu — in počasi je med trpljenjem izginjal grozen spomin. Šele nova doba je dvignila iz pozabljenosti imena narodnih borcev, in široke ljudske plasti so začele ponavljati njihovo geslo o »Stari pravdi«. Narodni umetniki pa so jim začeli staviti spomenike v svojih delih.

Na Markovem trgu se je torej na ta način zaključila žaloigra, ki je odmevala v narodu do današnjega dne. Kdaj se je začela ta tragedija, ki je bila obenem tragedija našega kmeta in našega naroda?

Matija Gubec na žarečem prestolu.

Polje lepo, polje gosposvetsko,
dežele koroške ti cvet!
Kaj pomenja kamen stari v tebi,
svedok iz neznanih nam let?

Da, tam je začetek tragedije, tam pri preprostem kamenu na Gosposvetškem polju.

Ko je naš jugoslovenski narod okolo l. 600 zasedel razne pokrajine naše sedanje domovine daleč tja do tirolskih gorá, do Visokih Tur, do Dunava in na jugu do morja in Tilmenta — je bila zemlja prosta in vsaka zadruga si je svobodno izbrala svoje zemljišče. Kmet je bil prost, kmet je bil gospod — zakaj narod je bil kmet. Iz svojih vrst si je izbral svojega vojvodo, ki ga ni kronal s cesarsko krono, ampak ga je ustoličil na preprostem kamenu sredi polja. To je odgovarjalo staroslovanski ureditvi, ki se je razvila iz prvotnega združenega življenja. Zato naši dedi niso poznali velikih kraljevskih palač in zlatih prestolov: palača je bilo zeleno polje in prestol je bil preprost kamen sredi njega. Zato so se tudi pri vstoličevanju ohranili obredi, ki kažejo, da prihaja vsa oblast od svobodnega kmeta, ki izroča to oblast vojvodi zato, da skrbi za red in mir in vlada po pravici. To je naša — »Stara pravda«. Na knežjem kamenu je sedel svoboden kmet in je držal v eni roki marogastega bika, v drugi pa iste barve kobilo. Od daleč se je bližal novi vojvoda v kmetiški obleki. Ko se je približal, je vprašal kmet: »Kdo je oni, ki prihaja?« — Odgovorili so mu: »Deželni knez.« — Kmet je vprašal: »Ali bo pravičen sodnik, ki išče blagor domovine? Ali je svobodnega rodu in zaščitnik vere?« — »Je in bo,« so mu odgovorili. Kmet je na to udaril kneza z roko po licu v znak, da vsa oblast izhaja iz ljudstva. Knez je na to prisegel z mečem na vse štiri strani sveta v dokaz, da bo vladal po pravici. Napil se je tudi studenčnice iz kmetiškega klobuka v znak, da bo zadovoljen s tem, kar mu nudi domača zemlja. Ob tej priliki so zažigali tudi grmade v dokaz, kako bi bilo, če bi ne bilo reda v deželi. To je bilo naše ustoličenje, ki nam kaže izvrstno svobodo in oblast našega kmeta.

Pa so prišli tujci, grofi, baroni, cerkveni in državni dostojanstveniki in so si prilastili kmetovo zemljo, a ne le zemlje, ampak tudi oblast nad njo in nad njim. Kmet je postal tlačan, podložnik brez pravic. Takrat se je spomnil na svojo »Staro pravdo« — na stare pravice — toda bil je brez moči in služiti je moral brezpogojno pod kruto roko valptovo in klanjati se je moral gospodom, ki so mu ukradli njegovo last.

Tako je bilo od takrat, ko so propadli zadnji slovenski vojvode okolo l. 900 pa do konca srednjega veka. Skoraj pozabljena je bila »Stara pravda« — a zakopana je bila v kamenu na polju Gosposvetškem. In ko je prikipela sila do vrhunca — spomnil se je narod na stare svobodne čase. To je bilo l. 1514.

Novi časi so prihajali v Evropo. In tudi kmet je hotel svobodneje dihati. Središče vstaje je bilo naše Podravje. Vsa Koroška, Štajerska, Kranjska se je priklopila velikemu kmetiškemu gibanju, ki se je razširjalo pod geslom za »Staro pravdo!« To geslo ni nič drugega nego spomin na staro korotansko svobodo. Nemška pesem je ohranila spomin na te boje z besedami:

Hört Wunder zu,
der Bauern Unruh
thut sich so sehr ausbreiten,
aus ihrer Gemeinde thun sie schreien:

Stara pravda...

(Slovensko: Čujte čudovite stvari, kmetiški upor se jako razširja in iz svoje množice vpijejo: Stara pravda.)

Nastala je zveza kmetov z nemško besedo »Bund« — od česar prihaja naš »punt« in »puntar«. Nemške kronike nam sporočajo o bojnem klicu: Le vkup, le vkup, uboga gmajna, t. j. uboga občina, spomin na staro zadrugo, ki se je zdaj borila proti tujemu gospodu, ki ji je samolastno vladal po kmetih.

Tako se je torej po več ko 500 letih zbudil spomin na stare narodne pravice in začel se je boj, ki se je končal z Gubčevo smrtjo na Markovem trgu. V teh stoletjih se je razširila in okrepila oblast nemške in madžarske gospode čez vse slovenske pokrajine daleč navzdol ob Dravi in Savi med hrvatski narod. Dočim so se prvega boja udeležili bolj severni deli ob Dravi, se je drugi glavni upor vršil ob Posavju, po Zagorju in v okolici Zagreba. V bistvu je torej ves ta upor boj za svobodo zemlje, ki so jo zasedli tujci, in s tem je imela vsa ta borba kmetiški in narodni značaj, ker je šlo za svobodo zemlje, ki so jo bili zasedli svobodni davni dedi.

Tudi ta spomin nam je krasno naslikal pesnik Aškerc v svoji »Stari pravdi«.

Kum Stojan se vrača v kresni noči čez polje Gosposvetsko. Bliža se ura duhov. Kum Stojan dospe do prestola in si odpočije ob njem. Spomni se, da so ljudje videli ob tej uri duhove ob prestolu na polju. Dali so za maše, a nič ni pomagalo. Ura bije polnoči. Zemlja se strese in res: temen duh se povzpne na prestol. »Kdo si?« vprašuje prestrašeni kum Stojan. Duh pa odgovarja:

Kdo sem, vprašáš me, neznanec smeli!
Po krvi, po rodu tvoj brat!

Čuj, svobode naše pokopane
pomnik je ta kamen edin.
Tujcu suženj ti pozabil davno,
da otec svobodnih si sin.

Tu volili smo sami si kneza,
kmet sam mu vso dal je oblast,
narod sam iz sebe mu predaval
moč žezla in krone je čast.

Domovine le iskati sreče,
vsem braniti pravdo vsekdar
z mečem v roki tu prisegal glasno
v jeziku je našem vladar.

Čitaj črke tu na kamnu svete,
mi vdolbli smo v kamen jih, znaj:
pravdo brani vdove — domovine —
a kdo vam jo brani sedaj?

Mi sedeli s knezom smo za mizo,
za vrati stojite zdaj vi;
mi iz polnih skled obedovali,
a vam še ne dajo — kosti.

Kdaj izpolni se napis na kamnu?
Kdaj duh moj že mir bo objel,
kdaj, vi bratje? ... « Čuj, pri Gospi sveti
petelin že tam je zapel.

Stojan vstane in oči si mane,
za goro že dviga se dan ...
Kaj je bilo pač to v kresni noči?
Resnica mar — ali le san? ...

Bila je resnica! Bil je spomin svobode slovenske pokopane. Bila je probujajoča se zavest o »Stari pravdi«.

(Konec.)

